

ŞİMALİ AZƏRBAYCANIN ŞƏKİ BÖLGƏSİNDƏ İPƏKÇİLİKDƏ KUSTAR İSTEHSALI VƏ KAPİTALİST SƏNAYE FORMASINA KEÇİDİN ƏVVƏLİ

Anar Məmmədov
Sumqayıt Dövlət Universiteti
bfazil4444@mail.ru

Açar sözlər: Şəki, region, iqtisadi, ipəkçilik, sənaye, kapitalizm, kустar ipəkçiliyin sənaye əsaslarına keçməsi çətin tarixi yol keçmişdir. Rus məmurlarının materiallarında bildirilir ki, XIX əsrin birinci yarısında çar hökuməti, xüsusi ilə rus burjuaziyası sənaye müəssisələrinin tələbatlarını ödəmək naminə əyalətlərdəki xammal məhsullarından istifadə məsələləri ilə ciddi maraqlanırdı.

Şəki bölgəsində ipəkçilik, tikinti materialları, geyim-məişət əşyaları və bəzi digər kустar istehsal sahələri istisna olmaqla, heç də hamısı sənaye istehsalının növbəti mərhələsinə keçməmişdir.

Bölgədə ipək emalı kустar xarakteri daşısa da, yenə də bir müddət, dəqiq desək, XIX əsrin sonlarına qədər öz yerini ipəkçiliyin sənaye əsasları üzərində qurulmasına verməyə tələsmirdi. Bunun ən əsas səbəbi bu idi ki, bölgədəki ipəkçilik fabriklərinin xammal kimi yalnız əla növ ipək saplardan istifadə edirdilərsə, kустar müəssisələrdə yerli istehsal olan daha aşağı keyfiyyətli ipək saplardan da istifadə etmək mümkün idi.

КУСТАРНОЕ ПРОИЗВОДСТВО ШЕЛКОВОДСТВО В ШЕКИНСКОМ РЕГИОНЕ СЕВЕРНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА И НАЧАЛО ЕГО ПЕРЕХОДА К КАПИТАЛИСТИЧЕСКОЙ ФОРМЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Анар Мамедов

Ключевые слова: Шеки, регион, экономика, шелководство, промышленность, капитализм, ремесло

Переход шелководства на промышленные основы прошел трудный исторический путь. В материалах русских официальных лиц указывается, что в первой половине XIX века царское правительство, особенно русская буржуазия, серьезно интересовались использованием сырья в провинции для удовлетворения нужд промышленных предприятий.

За исключением производства шелка, строительных материалов, одежды и предметов быта и некоторых других направлений кустарного производства в Шекинском районе, не все они перешли на следующий этап промышленного производства.

Хотя обработка шелка в регионе носила кустарный характер, она не спешила уступить место созданию шелководства на промышленных основах некоторое время, если быть точным, до конца XIX века. Основная причина этого заключалась в том, что в то время как шелковые фабрики региона использовали в качестве сырья только высококачественные шелковые нити, на кустарных предприятиях можно было использовать шелковые нити более низкого качества местного производства.

HOUSEHOLD PRODUCTION SILK BREEDING IN THE SHEKI REGION OF NORTHERN AZERBAIJAN AND THE BEGINNING OF ITS TRANSITION TO THE CAPITALIST FORM OF INDUSTRY

Anar Mamedov

Keywords: Sheki, region, economy, sericulture, industry, capitalism, handicraft

The transition of sericulture to an industrial basis has passed a difficult historical path. The materials of Russian officials indicate that in the first half of the 19th century the tsarist government, especially the Russian bourgeoisie, were seriously interested in the use of raw materials in the provinces to meet the needs of industrial enterprises.

With the exception of the production of silk, building materials, clothing and household items and some other areas of handicraft production in the Sheki region, not all of them have moved to the next stage of industrial production.

Although the processing of silk in the region was of an artisanal nature, it was in no hurry to give way to the creation of sericulture on an industrial basis for some time, to be precise, until the end of the 19th century. The main reason for this was that while the region's silk factories used only high quality silk threads as raw materials, artisanal enterprises could use lower quality locally produced silk threads.

Şəki bölgəsində kapitalist sənayesinin formalaşması bir neçə mərhələdən keçmişdir. Bu sırada kустar istehsal sahələrinin keçdiyi inkişaf yolunun nəzərdən keçirilməsinin mühüm əhəmiyyəti var. İlk baxışda bu məsələ o qədər də ciddi təsir bir bağışlamasa da, əslində diyarın, eləcə də bölgələrin iqtisadiyyatında kустar istehsal üsulunun təxminən bir əsrdən çox davam edən gedişi ərzində əldə edilmiş nəticələr, görülmüş işlər sənaye istehsalının növbəti mərhələsinə keçidin reallaşmasında mühüm rol oynamışdır.

Bu baxımdan Cənubi Qafqaz və imperiya idarəçilik strukturlarının, eləcə də müxtəlif rütbəli məmurların, bəzi müəlliflərin hazırladıqları hesabatlarda, nəşrlərdə çoxsaylı faktik materiallar və məlumatlar var. Müxtəlif illərdə bir sıra

kiablar, məcmuələr də çap edilmişdir. 1900-cü ildə təşkil edilmiş Qafqaz Kustar Komitəsi 1902-ci, 1903-cü, 1913-cü və digər illərdə məlumat-statistik kitablar çap edilmişdir. Bu sıradan 1902-ci ildə Qafqaz kustar sənayesinin nümayəndələrinin qurultayının materialları mühüm əhəmiyyət kəsb edir (7, s.3). Bu və Qafqaz kustar sənaye komitəsinin xətti ilə hazırlanmış materialların tədqiq edilməsi, alınan nəticələrin elmi dövriyyəyə daxil edilməsi bölgədə kapitalist sənayesinin formalaşması mərhələlərinin öyrənilməsi baxımından əhəmiyyətlidir.

Başqa bir mənbədə göstərilir ki, bölgələrdə ipəkçilik sahəsində iri müəssisələrlə yanaşı, xırda kustar istehsalı müəssisələri də fəaliyyət göstərmişdir (4, s.59).

Şimali Azərbaycan bölgələri içərisində Şəkinin tarixən xüsusi yeri olmuşdur. Azərbaycanın “ipək paytaxtı”, Böyük İpək yolu üzərində yerləşən şəhər, Şəki xanlığının paytaxtı, Rusiya imperiyasının əsas əyalət şəhərlərindən biri və s. 1840-cı ildə rəsmi olaraq, şəhər statusu almışdır.

Şəki bölgəsinin ən əsas yaşayış məntəqəsi, ticarət və sənətkarlıq mərkəzi kimi qəbul edilən Nuxa qəzası Qafqaz silsiləsinin cənub qollarının ucqarlarında, Kiş dərəsinin şimal-şərq tərəfində yerləşir. Əvvəllər Şəkidə ipəkçiliklə məhdud şəkildə şəxsi emalatxanalarda, sexlərdə məşğul olunmuş, sonralar, konkret olaraq XIX əsrin ortalarından başlayaraq ilk ipəkçilik fabrikləri fəaliyyətə başlamışdır. Sonralar bu qiymətli məhsulun, Şəki ipəyinin şöhrəti həm ölkədə, həm də xaricdə yayılmış, bu məhsula olan tələbat artmağa başlamışdır. İmperiya idarəçilik strukturlarının mərkəzlərindən biri olmuşdur. Məhz şəhərin iqtisadi baxımdan xüsusi əhəmiyyətli olması səbəbindən Azərbaycanın “ipək paytaxtı” tezliklə, rəsmi qaydada öz gerbinə də sahib oldu. Bu da bu şəhərin ölkə iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyətini əks etdirirdi (2, s.9).

Belə ki, 1843-cü il mayın 21-də Xəzəryanı bölgənin digər gerbləri ilə yanaşı, Xəzər vilayətinin tərkibində olan, sonra isə Yelizavetpol quberniyasının tərkibində olan Nuxa (Şəki) qəzasının gerbi qanunla təsdiq edildi. Rusiya imperiyasının qanunlar məcəlləsində Nuxa gerbi belə təsvir edilmişdir: “Qalxanın yuxarı yarısında, qızılı sahədə, Xəzəryanı ərazinin gerbinin bir hissəsi; dibində, yaşıl sahədə, tut budağında ipək qurdu; budağın altında ipəkçiliyin genişliyinə işarə olaraq üç ipək barama, hər baramada isə bir kəpənək var. Bu, ilk dəfə XIX əsrdə Alman heraldisti Hugo Strehl tərəfindən təsvir edilmişdir (2, s.9).

Azərbaycanın tarixi “Böyük İpək yolu”nun üzərində yerləşməsi tarixən ərazimizdə, xüsusi ilə də Şəkidə bu sahənin təşəkkül tapmasına və inkişafına səbəb olmuş, digər ölkələrlə ticarət iqtisadi əlaqələrinin genişlənməsinə təkan vermişdir.

Şəki ipəyi hər zaman dünya bazarlarında öz şöhrətini qoruyub saxlamış və həmişə yüksək qiymətləndirilmişdir. Şəki vilayətində ipəkçilik

inkişaf etdikcə onun texnologiyası və istehsalını mənimsəyən xüsusi ixtisaslaşmış təbəqə də formalaşmışdır (2, s.9).

Şəhər əsas hissə və ayrı bir şəhəratrafi ərazidən ibarət olmaqla Nuxa və Qışlaq adı almış iki məhəlləyə bölünür. Hər iki məhəllənin sakinlərinin sayı 7608 təşkil edirdi. Eyni zamanda şəhər əhalisi Azərbaycan ərazisində tarixən yaşamış çoxmillətli tərkibi ilə də fərqlənirdi. Onlardan 207-i bəylər və ya zadəganlar kimi qeydə alınmışdır(6, s.3).

Əsrin oralarında əhalidən 3100 nəfər ticarətlə məşğul idi. Lakin onların arasında gildiyalar formasında birləşməsi haqqında bəhs edilən dövrədək heç bir məlumata rast gəlinmir. Şəhər iqtisadiyyatı və sakinlərinin təsərrüfat fəaliyyəti dairəsi kifayət qədər geniş olmuşdur. Şəhərdə istehsal edilən bəzi məişət əşyaları və digər məhsullar Bakıya və başqa şəhərlərlə yanaşı, Rusiya, hətta Avropa şəhərlərinə də aparılırdı. Bu məhsulların çoxu sənətkarlar tərəfindən, kустar yolla hazırlansa da, lakin daxili və xarici bazarlarda çox yüksək qiymətləndirilirdi. Müxtəlif peşələri təmsil edən usta və sənətkarların gündəlik gəlirləri 50 qəpik – 1 rubl arasında dəyişirdi (6, s.3).

1827-ci ildə Nuxada dövlət bağlarından alınan baramaları yeni üsulla açmaq üçün dövlətə məxsus Zavedeta yaradıldı. onların o zaman 490-ı var idi. 1836-cı ildə Zaqafqaziya diyarında İpəkçiliyin və ticarət sənayesinin yayılması üzrə Cəmiyyət yaradıldı və ona İmperator ona 15 may 1836-cı ildə Dövlət Senatının fərmanı ilə bir sıra imtiyazlar da verilmişdi. O cümlədən, Şəki rayonunun 587 ailə, ümumilikdə 1586 işçi, 5000 hektar boş torpağı əhatə edən 816 tut bağından ibarət 27 xəzinə kəndini otuz il müddətinə cəmiyyətin ixtiyarına verilmişdi. 1840-cı ildə Cəmiyyətin verdiyi məlumata görə, yerli müəssisədə istehsal edilən keyfiyyətli baramanın ümumi miqdarı 18 pud - 20 pud, dəyəri 2900 gümüş rubla bərabər idi (6, s.3).

Lakin bütövlükdə Şəki bölgəsində 15 min puda qədər ipək hasil edildiyi halda Cəmiyyətin belə məhdud fəaliyyət dairəsi ipəkçiliyinin yüksəldilməsinə müsbət təsir göstərə bilməzdi. Digər tərəfdən, həm Zaqafqaziya bölgəsində, həm də Şəki rayonunun özündə də ipəkçilik istehsalı primitiv vəziyyətdə qalırdı. Belə ki, cəmiyyətin yaxın ətrafında yaşayan, yerləşən ərazilərdə belə sakinlər, hətta fabrikeyə bitişik olanlar da baramaların emalının, ipək sapı alınmasının qabaqcıl Avropa üsullarını öyrənməyə maraq göstərmirdilər. Rus hökumət məmurları buna diqqət yetirsə də, yerli hakimiyyət orqanları vasitəsi ilə istehsalçılara bəzi təkliflər etsələr də, bu, hamı tərəfindən yekdilliklə qəbul edilmədiyindən, xüsusi ilə də alınan məhsulun keyfiyyətsiz olacağı qorxusu səbəbindən uğursuz olaraq qalır (6, s.3).

İpəkçilik tək cəmiyyət sakinləri üçün deyil, bütün Şəki rayonu üçün demək olar ki, əsas məşğuliyyət sahə idi. Şəhəratrafi ərazilərlə birlikdə şəhərdə tut bağları təxminən 220 hektar ərazini əhatə edir, 10 milyon 250 minə qədər tut

ağacı becərilirdi. Əldə edilən ipək məhsulunun dəyəri təxminən 18900 gümüş rubl məbləğində qiymətləndirilirdi (6, s.3).

Zaqafqaziya diyarında İpəkçiliyin və Ticarət Sənayesinin Təbliği Cəmiyyəti ipəkçiliklə yanaşı, ticarət sənayesi üçün də böyük işlər görmüşdür. İpəyin çox hissəsini Tiflis tacirləri alırdılar. Moskvada daimi olaraq yaşayan və ən çox ipək satışı ilə məşğul olan Nuxinskilər ailəsinin nümayəndələri cəmi altı nəfərdir (6, s.3).

XIX əsrin 30-40-cı illərində müxtəlif sahələrdə geniş perspektivlərə malik olan Cənubi Qafqazın və ilk növbədə Şimali Azərbaycanın təcridi iqtisadi inkişafı prosesi başlandı. Bu illərdə kommersiya və sənaye cəmiyyətləri yaradıldı: Kənd və Manufaktura Sənaye və Ticarətini Təşviq edən Zaqafqaziya Cəmiyyəti (1833) və İpəkçilik və Ticarət Sənayesini Qafqazdan kənara çıxaran Cəmiyyət (1836) və s. (5, s.3).

Qeyd etmək lazımdır ki, Şimali Azərbaycanda hələ Rusiya imperiyasının tərkibinə qatılmazdan əvvəl bölgədə kapitalist münasibətlərinin formalaşmasının ilkin dövründə hiss olunacaq dərəcədə özünü göstərən böyük tacir təbəqəsi mövcud idi. Onların milli tərkibi, maliyyə imkanları, ticarət fəaliyyəti istiqamətləri və s. haqqında konkret məlumatlar o qədər çox olmasa belə, əldə edilən ayrı-ayrı faktlara əsasən onun o dövrün ticarət-iqtisadi münasibətlərinə təsiri haqqında mühakimə yürütmək mümkündür. Bu fakt məlumdur ki, hələ 1827-ci ildə Nuxa şəhərində birlikdə 20 min gümüş rubla qədər kapitalı olan 166 tacir var idi. Eyni mənbədə şəhərdə kiçik ticarətlə məşğul olan Qacarlar dövlətindən gəlmiş qırxa yaxın tacirin olması haqqında da məlumat verilir (5, s.3).

“Böyük İpək Yolu” karvan ticarət yolları sistemi Avrasiya ölkələrini – Qərbi Avropadan Çinə qədər birləşdirdi və Azərbaycan ərazisi də bu yolda yerləşirdi. Bu ticarət yolları müxtəlif sivilizasiyalara malik ölkələr və sosial-iqtisadi sistemlər arasında əlaqə rolunu oynayırdı.

Azərbaycanda yetişdirilən ipəkqurdu baramalarından təbii ipək istehsalı V-VII əsrlərə təsadüf edir. Həmin vaxtdan bu ipək bütün dünyada tanınaraq XIX əsrin sonlarına qədər Cənubi Qafqazdan dünya bazarına aparılan malların sırasında ən əsas yeri tutmuşdu.

O dövrün rus müstəmləkə idarəçilik strukturlarının materiallarından və bunlardan çalışan bir çox məmurlarının məlumatlarından görünür ki, XIX əsrdə Azərbaycan ərazisində “ipək parça ilə ticarət” və onun əsaslandığı mühüm və gəlirli fəaliyyət sahələri az olmamışdır.

Rus məmurları məlumat verirdilər ki, XIX əsrin birinci yarısında Rusiyanın xarici ticarətində Azərbaycanda hazırlanmış ipək məmulatları əsas yer tuturdu. Onların materiallarında bildirilir ki, buraya gələn səyyahlar Azərbaycanın ipək istehsalının və ipək xammalının zənginliyini və müxtəlifliyini qeyd ediblər.

Bununla belə, ipəkçiliyin sənaye əsaslarına keçməsi çətin tarixi yol keçmişdir. Rus məmurlarının materiallarında bildirilir ki, XIX əsrin birinci yarısında çar hökuməti, xüsusi ilə rus burjuaziyası sənaye müəssisələrinin tələbatlarını ödəmək naminə əyalətlərdəki xammal məhsullarından istifadə məsələləri ilə ciddi maraqlanırdı. Bu məqsədlə Rusiya sənayesi üçün lazım olan xammaldan istifadənin genişləndirilməsi imkanlarını öyrənmək üçün bir çox çar məmurları Azərbaycana göndərilirdi. Onlar Qafqazda ipəkçiliyin mərkəzi kimi Azərbaycanda xam ipək istehsalının genişləndirilməsinə və xaricə ixracının artırılmasına üstünlük verirdilər (1, s.14).

Ona görə də o dövrdə çar Rusiyasının tərkibində olan Azərbaycanı xammal mənbəyi səviyyəsində saxlamaq istəyi təbii olaraq bölgədə və bütövlükdə əyalətdə sənaye ipəkçiliyinin inkişafını əngəlləyirdi. Buna baxmayaraq, Rusiyanın xam ipəyə olan tələbatını ödəmək üçün yollar axtarılması və ipək sənayesinin inkişafı üçün şərait yaradılması özlüyündə iqtisadi inkişafı üçün az da olsa belə, müəyyən şərait yaradırdı.

1846-cı ildə “Kavkaz” qəzetinin 24-cü sayında yazılırdı: “Qafqazda dövlətin idarəçiliyində olan sənaye əsaslı ilk ipək fabriki 1827-ci ildə Nuxada qurulmuşdur” (6, s.3).

Şəki (Nuxa) ipək istehsalı üzrə əsas sənaye mərkəzinə çevrilmişdir. 1829-cu ildə Şəki yaxınlığında “Çarabad” ipəkçilik mərkəzi yaradılmışdır. “Qafqaz Manufakturası Çarabad” kimi tanınan baramaların açılması fabrikində muzdlu işçi qüvvəsindən istifadə olunurdu. İtaliyadan 12 fabrik işçisi ailələri ilə birlikdə yerli ustalara yeni avadanlıq üzərində işləmək üçün təlim keçmək üçün gətirildiyi xəbər verilirdi. Bu da xəbər verilirdi ki, o zaman barama açma zavodunda “Avropa üsulu” ilə alınan ipək xammalı Sankt-Peterburqdan gələn mütəxəssislər tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdi (8).

1837-ci ilin noyabrında çarın fərmanı ilə fabrik bir il əvvəl xüsusi olaraq yaradılmış Zaqafqaziyada İpək Sənayesi və Ticarətini İnkişaf etdirən Səhmdar Cəmiyyətinə verildi.

XIX əsrin 30-50 illərində Cənubi Qafqazda istehsal olunan ipəyin 85 faizi Azərbaycanın payına düşürdü (3). Azərbaycan xam ipəyi əsasən Moskva və Nijni Novqoroddakı yarmarkalara ixrac olunurdu.

Azərbaycan ipək sənayesinin inkişafı ilə onun şöhrəti də artdı. 1852-ci ildə Moskvada keçirilən Ümumdünya Kənd Təsərrüfatı və Sənaye Məhsulları Sərgisində Azərbaycandan çoxlu ipək, müxtəlif çeşidli ipək məmulatları, barama nümayiş etdirildi (8).

1861-ci ildə Çarabadda “Zaqafqaziyada İpək Sənayesi və Ticarətinin Təbliği Cəmiyyəti” səhmdar cəmiyyəti ilə Moskva kapitalistləri Aleksey və Vasili Voronin qardaşları arasında bağlanmış müqaviləyə əsasən, dünyanın ən böyük barama açma zavodu o vaxt başladı. Bu müəssisə xam ipək istehsalının

miqyasına görə dünyada birinci yeri tuturdu, keyfiyyətinə görə də Marsel ipəyindən geri qalmırdı.

1862-ci ilin yayında Londonda keçirilən Ümumdünya Sərgisində Voronin qardaşları yüksək keyfiyyətli xam ipək və barama istehsalına görə bürünc medalla təltif olundular. “Çarabad” ipəkçilik mərkəzinin direktoru, tanınmış ipək mütəxəssisi Zeddlit qızıl medala layiq görülmüşdü (8).

XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan ipəkçiliyinin artan şöhrəti Qərb ölkələrindən, xüsusilə Fransa və İtaliyadan tacirlərin axınını artırdı. Maraqlıdır ki, 1861-ci ildə Şəkidə qərbi ipəkqurdu barama alıcılarının siyahısında fransız yazıçısı A.Dümanın da adı çəkilir. Sənədlərdə 300 funt barama alınaraq Fransaya göndərilməsi qeyd olunub. 1865-ci ildə barama almaq üçün Azərbaycana gələn Qərb vəkillərinin sayı 200 nəfərə çatırdı.

Azərbaycan ipəyi 1879-cu ildə Amerikanın Filadelfiya şəhərində keçirilən Ümumdünya Sərgisində böyük gümüş medala layiq görülmüşdü (8).Sərgidə iştirak edən “Kavkaz” qəzetinin əməkdaşının qeyd etdiyi kimi, “Azərbaycan ipəyini görən bütün amerikalılar heyran qaldılar və belə məhsullar istehsal edən ölkənin əlbəttə ki, gözəl olduğunu güman etdilər” (6, s.3). Məhz bu zaman Azərbaycana gələn müxtəlif iş adamları çoxdan tanıdıqları yerli “Talaman ipəyi” növünü yazıb təsvir edirdilər.

Rusiya rəsmilərinin məlumatlarına görə, artıq XIX əsrin birinci yarısında Milana, Marselə, Liona və digər Avropa şəhərlərinə hər il təxminən 40 min pud ipəkqurdu barama ixrac edilirdi. Azərbaycan, o cümlədədn, Şəki ipəyi keyfiyyətinə görə dünya bazarında yüksək qiymətləndirilirdi. Bu ipək Moskva, Lodz, Varşava, Milana, Marsel, Liona və başqa şəhərlərə uğurla ixrac edilirdi (8).

Rusiyanın Qafqazın idarəçiliyi ilə məşğul olan müxtəlif strukturlarının fəaliyyətinə aid hesabat materialları və statistik məlumatlar XIX əsrin birinci yarısında Şimali Azərbaycanın Şərqi Avropa ticarətinin mərkəzinə çevrilməsiindən xəbər verir və vurğulanırdı ki, əyalətin ticarət şəhərləri, xüsusi olaraq da Şəki, buna böyük töhfə verirdi. Bu şəhər vasitəsilə Cənubi Qafqaz, Qərbi Avropa, Rusiya və başqa şərq şəhərləri ilə ticarət aparılırdı.

Qafqazdakı rus rəsmiləri öz materiallarında bu şəhəri Şərqi Avropa ticarət əməliyyatlarında Rusiyanın ticarətinin iqtisadi mərkəzlərindən biri kimi qəbul edirdilər.

Şəki, ümumiyyətlə, Azərbaycan xam ipəyinin avropalılar tərəfindən nağd pulla alınması da vasitəçilərin vasitəsilə ən çox Həştərxan şəhəri üzərindən həyata keçirilirdi. Eyni zamanda vastəçilərə və digər qurumlara xam ipəyi yalnız rus gümüş sikkələri ilə almaq-satmaq barədə qəti göstərişlər də verilmişdi.

Rusiya, mənbələrdən göründüyü kimi, Şəki ipəyi ticarəti vasitəsi ilə Avropa və Şərq ölkələri ilə sıx ticarət əlaqələri saxlayırdı. Rusiyanın XIX əsrin

birinci yarısında Şimali Azərbaycan ərazisində fəal beynəlxalq ticarət əlaqələrinə malik olması onun mühüm dünya ticarət-iqtisadi mərkəzinə çevrilməsinə kömək edirdi. Zəngin təbii sərvətlərə və yüksək keyfiyyətli sənətkarlığa, cümlədən, ipəkçilik sahəsində güclü real və potensial imkanlara malik Şimali Azərbaycan XIX əsrin birinci yarısında ticarət-iqtisadi əməliyyatlarda Rusiyanın əhəmiyyətli dərəcədə iqtisadi rayonu kimi çıxış edir, xarici dövlətlərin onunla iqtisadi əlaqələr qurmasına təsər göstərirdi. Sözsüz ki, bütün bunlarda Şəki bölgəsinin, burada istehsal edilən məhsulların, əhəmiyyətli dərəcə də isə ipək istehsalı və ticarətinin öz yeri olmuşdur.

Nəticə. Tədqiqatımız gedişində alınan nəticələrdən biri budur ki, Şəki bölgəsində ipəkçilik, tikinti materialları, geyim-məişət əşyaları və bəzi digər kустar istehsal sahələri istisna olmaqla, heç də hamısı sənaye istehsalının növbəti mərhələsinə keçməmişdir.

Məlum faktdır ki, Şəki bölgəsi Cənubi Qafqazda, eləcə də imperiyanın digər ərazilərində ipəkçilik sənayesinin formalaşdığı bölgə olmamışdır. Buna baxmayaraq Şəki bölgəsində ipəkçilik sənayesinin, istər kустar, istərsə də sənaye-fabrik səviyyəsində olsun, hazır məhsulları tək keyfiyyət yox, bir çox parametrlər baxımından digərlərini geridə qoyması ilə fərqlənirdi.

Bölgədə ipək emalı kустar xarakteri daşısa da, yenə də bir müddət, dəqiq desək, XIX əsrin sonlarına qədər öz yerini ipəkçiliyin sənaye əsasları üzərində qurulmasına verməyə tələsmirdi. Bunun ən əsas səbəbi bu idi ki, bölgədəki ipəkçilik fabriklərinin xammal kimi yalnız əla növ ipək saplardan istifadə edirdilərsə, kустar müəssisələrdə yerli istehsal olan daha aşağı keyfiyyətli ipək saplardan da istifadə etmək mümkün idi.

Digər bir səbəb isə Şəki bölgəsində yerli istehsalçıların kустar üsulla fəaliyyət sahəsində əvvəlki ənənələri saxlayaraq daha da inkişaf etdirməsi, hazırlanan məhsulun görkəmi, bədii işlənmə və digər xüsusiyyətləri baxımından, hətta maya dəyəri bir qədər baha olsa belə, vasitəçi firmalar, tacirlər tərəfindən alınması idi.

Ədəbiyyat

1. Vəliyev T.T. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın ipək emalı sənayesi. Elm, Bakı: - 1977. - 129 s.
2. Qəhrəmanova. Nərgiz. İpəkçilik Azərbaycanın milli və mədəni sənətidir // Вышка. - 7 октября. 2016- 9.
3. Баннаева Наиля. Город «нежного» золота. // Каспий.- 29 декабря 2016.- с.12-13.
4. Кустарная промысль на Кавказ. Вып.1., Тифлиς: - 1902. - 148 с.
5. Искендер Гаджи // Бакинский рабочий.- 21 сентября. 2010. - с.3.
6. Нуха. Кавказ. Тифлиς: - 1846. № 24. - с.3.

- 7.Пиралов А.С. Краткий очерк кустарных промыслов Кавказа. Издание второе. Типо-литографияЯкор, С.Пет.: - 1913. - 142 с.
- 8.Тагиева. М. Русские чиновники о шелке Азербайджана в мировой торговле (перв. пол. XIX в.) // <https://azerhistory.com/?p=32509>